

FILIP WOLAŃSKI*

Współpraca Jacka Staszewskiego ze środowiskiem historyków wrocławskich a kreowanie badań historii kultury w Polsce

Jacek Staszewski's cooperation
with the Wrocław historian community
and the establishment of cultural history research in Poland

Streszczenie: W artykule opisano dokonania prof. Jacka Staszewskiego dotyczące historii kultury oraz związki łączące go ze środowiskiem badaczy wrocławskich. Przeanalizowano rozwój badań Staszewskiego w tym zakresie. Opisano kreowanie przez niego współpracy interdyscyplinarnej w obrębie nauk historycznych i innych nauk humanistycznych. Ukazano jego kontakty z badaczami historii kultury z Uniwersytetu Wrocławskiego, których mistrzem był Józef Andrzej Gierowski. Przeprowadzono analizę tych relacji i ich rozwoju oraz wpływu, jaki miały na współczesne środowisko badaczy historii kultury wczesnonowożytnej we Wrocławiu.

Słowa kluczowe: Jacek Staszewski, historiografia, Uniwersytet Wrocławski, historia kultury

* Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław, filip.wolanski@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0002-4287-6911.

Abstract: The article describes the achievements of Professor Jacek Staszewski regarding cultural history and the connections linking him to the community of researchers in Wrocław. It analyses the development of Staszewski's research in this area. It also describes his initiation of interdisciplinary collaboration within the field of historical sciences and other humanities disciplines. The article showcases his contacts with cultural history researchers from the University of Wrocław, whose mentor was Józef Andrzej Gierowski. An analysis of these relationships and their development, as well as the influence they had on the contemporary environment of early modern cultural history researchers in Wrocław, was conducted.

Keywords: Jacek Staszewski, historiography, University of Wrocław, cultural history

Profesor Jacek Staszewski był inspiratorem wielu nurtów badawczych. Ten wybitny historyk epoki wczesnonowożytnej jest powszechnie kojarzony z refleksją dotyczącą epoki saskiej, zwłaszcza dziejów unii Rzeczypospolitej z Elektoratem Saksonii¹, relacjami międzynarodowymi w Europie pierwszej połowy XVIII w.² oraz biografistyką, w tym głównie ważnymi biografiami dwóch Wettynów zasiadających na tronie polskim³. Wkład Staszewskiego w rozwój wymienionych badań był bezsprzeczny, jednak warto uzupełnić ten obraz o dokonania Profesora związane z szeroko rozumianą historią kultury. Przy czym istotne jest zwrócenie uwagi nie tylko na prowadzone badania, ale również na jego wkład w kreowanie warunków umożliwiających spotkanie i wymianę różnych perspektyw w obrębie nauk historycznych oraz innych pokrewnych nauk humanistycznych.

¹ J. Staszewski, *Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986; idem, *Die polnisch-sächsische Union und die Hohenzollernmonarchie (1697–1763). Diskussionsbeitrag*, „Das Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands” 1981, Bd. 30, s. 28–34.

² Idem, *Stosunki Augusta II z Kurią Rzymską 1704–1706. [Misja rzymska]*, Toruń 1965; idem, *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII w.*, Warszawa 1972; idem, *Francja a Węgry u progu XVIII w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1974, nr 81, z. 1, s. 133–141; idem, *Stosunki polsko-rosyjskie w pierwszej połowie XVIII w. na tle międzynarodowego położenia Rzeczypospolitej*, w: J. Bardach przy współudziale J. Ślusarczyka, *Przemiany w Polsce, Rosji, na Ukrainie, Białorusi i Litwie (druga połowa XVII–pierwsza XVIII w.)*, Wrocław 1991, s. 9–21.

³ Idem, *August II*, Warszawa 1986; idem, *August III Sas*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.

Badania historii kultury nie były głównym przedmiotem zainteresowań naukowych Staszewskiego, jednak z biegiem lat stały się ważną ich częścią. Jego pierwszy artykuł traktujący o tej problematyce datuje się na połowę lat 70. XX w. Był to tekst na temat towarzystw naukowych w Gdańsku, Toruniu i Elblągu opublikowany w „Zapiskach Historycznych” w 1975 r.⁴ Kolejne studia wpisujące się w ten nurt zainteresowań badawczych Staszewskiego ukazywały się w latach 80. Przykładem może być redakcja i wstęp zbioru *Imprezy towarzyskie i oficjalne w dawnym Toruniu*, w którym swoje artykuły opublikowali Jerzy Wojtowicz, Stanisław Salmonowicz, Antonina Bartoszewicz i Tadeusz Zakrzewski⁵. Nie zabrakło wątków związanych z szeroko rozumianą historią kultury w monografii poświęconej Polakom w XVIII-wiecznym Dreźnie⁶. Inną okazją do refleksji na temat historii kultury stał się rozdział *Kultura polska w krzysie XVIII w.* zamieszczony w zbiorze *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI–XVIII w.* pod redakcją Marii Boguckiej⁷. Warto przypomnieć, że była to swego rodzaju próba ukazania ważnych zjawisk kulturowych doby staropolskiej, niezwykle wysoko ceniona w czasie, gdy została opublikowana. W tomie znalazły się studia pióra Janusza Tazbira, Marii Boguckiej, Henryka Litwina, Edmunda Kotarskiego, Wojciecha Tygielskiego, Andrzeja Karpińskiego i Andrzeja Zakrzewskiego.

Rozwój badań Jacka Staszewskiego poświęconych historii kultury przypada na lata 90. XX w. oraz pierwszą dekadę XXI w. W 1992 r. wydał inspirowany artykuł *Sarmatyzm a Oświecenie* w zbiorze studiów *Kultura literacka połowy XVIII w. w Polsce* pod redakcją znakomitej historyk literatury Teresy Kostkiewiczowej. Ten tekst sygnalizował ważny zwrot w refleksji naukowej Staszewskiego, związany z głębokim dowartościowaniem interdyscyplinarnego spojrzenia na historię kultury. Dotyczyło ono przede wszystkim współpracy historyków z literaturoznawcami.

⁴ Idem, *Towarzystwa naukowe w Gdańsku, Toruniu i Elblągu w XVIII w.*, „Zapiski Historyczne” 1975, t. 40, nr 4, s. 736–765.

⁵ *Imprezy towarzyskie i oficjalne w dawnym Toruniu*, red. J. Staszewski, Toruń 1984.

⁶ J. Staszewski, *Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*, Wrocław et al., 1986.

⁷ Idem, *Kultura polska w krzysie XVIII w.*, w: *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI–XVIII w.*, Warszawa 1989, s. 235–259.

Opisane ujęcie najlepiej wyraziło się w założeniach przyświecających organizacji pierwszych spotkań z cyklu „Między barokiem a oświeceniem”. Jak podkreślano w pierwszym tomie studiów pokonferencyjnych: „Poważne studia i analiza zjawisk politycznych, kulturalnych, literackich widzialnych w kontekście przemian gospodarczych oraz społecznych, mogą doprowadzić do nowego spojrzenia na czasy saskie. Stąd niezwykle ważne jest konfrontowanie wyników badań historyków, historyków literatury, sztuki, językoznawców, gdyż pozwalają one na pełniejszą ocenę sytuacji i weryfikują dotychczasowe ustalenia historiografii”⁸. Tak sformułowane założenia były realizowane w trakcie organizacji kolejnych sesji, które poświęcono m.in. apogeum sarmatyzmu w drugiej połowie XVII w.⁹, edukacji, wykształceniu i wiedzy¹⁰, staropolskiemu regionalizmowi¹¹, sarmackiemu konterfektowi¹² czy problematyce życia codziennego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹³. Warto podkreślić ogromne zaangażowanie Jacka Staszewskiego we wszystkie wymienione spotkania. Teksty Profesora zamieszczane w zbiorach pokonferencyjnych stanowiły ważny wkład w refleksję dotyczącą kultury epoki staropolskiej. Za przykład mogą posłużyć artykuł z pierwszego tomu *Między barokiem a oświeceniem* pt. *Wiek XVIII w Polsce – próba nowej syntezy*¹⁴, ale też tekst pochodzący z tomu wydanego w 2000 r. *Sposób życia na przełomie epok*¹⁵. Ciekawe i nadal inspirujące wydają się tezy postawione zwłaszcza w pierwszej z tych prac. Staszewski

⁸ *Przedmowa*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, red. K. Stasiewicz, S. Achremczyk, Olsztyn 1996, s. 6.

⁹ *Między barokiem a oświeceniem. Apogeum sarmatyzmu. Kultura polska w drugiej połowie XVII w.*, red. K. Stasiewicz, S. Achremczyk, Olsztyn 1998.

¹⁰ *Między barokiem a oświeceniem. Edukacja, wykształcenie, wiedza*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2005.

¹¹ *Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2008.

¹² *Między barokiem a oświeceniem. Sarmacki konterfekt*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2002.

¹³ *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2006.

¹⁴ J. Staszewski, *Wiek XVIII w Polsce – próba nowej syntezy*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, s. 7–13.

¹⁵ Idem, *Sposób życia na przełomie epok*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Obyczaje czasów saskich*, red. K. Stasiewicz, S. Achremczyk, Olsztyn 2000, s. 6–12.

dowodził, że historię Rzeczypospolitej w XVIII w. oceniano dotąd, przyjmując punkt widzenia historiografii państw zaborczych. Postulował nową chronologię dla tego stulecia, która uwzględniłaby okres zamykający się w datach 1717–1772, jako tzw. okres straconych szans. Podkreślał przecenianie znaczenia ingerencji Rosji w procesie upadku państwa przed 1764 r., kładąc nacisk na słabość wewnętrzną kraju i siłę rozsadzających go konfliktów jako decydujące źródło kryzysu. Swoją analizę rozszerzył także o zjawiska społeczno-kulturowe. Zakładał, że w odniesieniu do XVIII w. trudno pisać o oświeceniu jako o przemianie wpływającej na całe społeczeństwo. Stawiał tezę, że mieliśmy raczej do czynienia z jednostkami, które można byłoby opisać jako reprezentantów tej formacji kulturowej.

Obraz zainteresowań historią kultury w pracach Staszewskiego nie byłby pełny bez uwzględnienia tego rodzaju wątków w biografiach Augusta II i Augusta III. W obu przypadkach była to konsekwencja analizy miejsca Elektoratu na mapie kulturalnej i kulturowej Niemiec w XVIII stuleciu i jego wpływu na tego typu realia w Rzeczypospolitej. Jednak owocem tego ujęcia stało się niezwykle cenne syntetyczne spojrzenie na to zjawisko, bardzo potrzebne w historiografii polskiej XX w. Staszewski potrafił wykazać wielką rolę obu Wettynów w kształtowaniu kultury późnego baroku nie tylko w Rzeszy, ale i w Polsce. Znaczenie dokonań Augusta II w dziedzinie rozwoju architektury w Saksonii i w Rzeczypospolitej. Jego aktywność w promowaniu dynastii za pośrednictwem spektakularnych ceremonii publicznych. Dużo uwagi poświęcił także ukazaniu aktywności Augusta III jako mecenasa sztuki. Staszewski spopularyzował wiedzę na temat roli króla w przeszczepianiu dokonań kultury włoskiej na północ od Alp¹⁶.

Z nurtem badań Jacka Staszewskiego dotyczącym historii kultury silnie łączą się jego związki ze środowiskiem akademickich historyków we Wrocławiu, które jednak należy rozpatrywać z dwóch perspektyw. Po pierwsze, w kontekście długoletniej przyjaźni z Wojciechem Wrześnińskim, po drugie, ze względu na podobieństwa zainteresowań badawczych wrocławskich historyków specjalizujących się w problematyce z zakresu historii wczesnonowożytnej.

¹⁶ Idem, *August II Mocny*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998, s. 201–204, 211–213, 217–218; idem, *August III Sas*, Wrocław 1989, s. 168–192.

Znajomość Jacka Staszewskiego i Wojciecha Wrzesińskiego datuje się jeszcze na okres studiów na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Warto dodać, że ich kolegami ze studenckiej ławy byli późniejszy mediewista Antoni Czacharowski oraz wybitny badacz polskiej emigracji i rektor UMK Sławomir Kalembka. Wojciech Wrzesiński, późniejszy rektor Uniwersytetu Wrocławskiego, utrzymywał żywe kontakty z historykami toruńskim przez całe życie, przy czym relacje przyjacielskie łączyły go przede wszystkim z Jackiem Staszewskim. Ich drogi naukowe krzyżowały się relatywnie rzadko, ze względu na odmienne zainteresowania, ale zdarzały się wspólne publikacje, np. artykuł Staszewskiego poświęcony ziemi złotowskiej pod panowaniem pruskim w latach 1772–1920 w zbiorze redagowanym przez Wrzesińskiego¹⁷.

Podobieństw w biografii badacza można się doszukiwać nie tylko w pasji badawczej, ale także nieprzeciętnej aktywności organizacyjnej, czego przejawem była m.in. działalność związana z Ośrodkiem Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie czy wspólna praca na rzecz Polskiego Towarzystwa Historycznego. Staszewski stał na czele PTH jako prezes w latach 1991–1997, następnie w latach 1997–2003 funkcję tę pełnił Wrzesiński. Zwieńczeniem długoletniej zażyłości miało być wspólne odnowienie doktoratów przez obu uczonych oraz prof. Mieczysława Wojciechowskiego w 2013 r., w którym przeszkodziło ich niespodziewane odejście¹⁸.

W badaniach historyków pracujących na Uniwersytecie Wrocławskim refleksja poświęcona epoce saskiej wyrasta przede wszystkim z inspiracji badaniami prowadzonymi przez Józefa Andrzeja Gierowskiego. Choć opuścił on Wrocław w 1965 r., jednak trudno pominąć jego żywe związki z dolnośląskimi nowożytnikami i ich nie docenić. Co warto podkreślić, Jacka Staszewskiego łączyła z Gierowskim wieloletnia owocna współpraca. Obaj uważnie śledzili i oceniali wyniki swoich badań, dzielili się doświadczeniami, korespondowali. Za przykład może posłużyć recenzja monumental-

¹⁷ Idem, *Ziemia złotowska pod panowaniem pruskim w latach 1772–1920*, w: *Ziemia złotowska*, red. W. Wrzesiński, Gdańsk 1969, s. 61–116.

¹⁸ J. Poraziński, *Profesor Jacek Staszewski. Nauczyciel i mistrz (1933–2013)*, w: *Hominis et Historia. Odnowienie doktoratów Jacka Staszewskiego, Mieczysława Wojciechowskiego i Wojciecha Wrzesińskiego*, red. W. Sieradzan et al., Toruń 2013, s. 15–70.

nej pracy Gierowskiego *W cieniu Ligi Północnej* opublikowana przez Staszewskiego na łamach „Kwartalnika Historycznego” w 1972 r.¹⁹ Swoistym zwieńczeniem tej polemiki było wydanie w 2008 r. retrospektywnego tekstu *Badania Józefa Andrzeja Gierowskiego nad epoką saską* w tomie poświęconym pamięci Profesora²⁰.

Oczywiście kontakty z Gierowskim nie wyczerpują relacji toruńskiego uczonego z badaczami nowożytności we Wrocławiu i z tym miastem związanymi. Przejawem tego rodzaju współpracy Staszewskiego były kilkukrotne publikacje jego artykułów na łamach „Śląskiego Kwartalnika Historycznego Sobótka”. Pierwszy z nich ukazał się w 1976 r. i był głosem w dyskusji na temat modelu ustrojowego Saksonii w początkach XVIII w.²¹, cztery lata później Staszewski podjął analizę kandydatury Aleksandra Sobieskiego do korony węgierskiej²². Wyrazem bliskości w relacjach łączących Profesora ze środowiskiem krakowsko-wrocławskim był jego udział w dwóch okolicznościowych tomach „Sobótki”, pierwszym dedykowanym Józefowi Andrzejowi Gierowskiemu w 70. rocznicę jego urodzin oraz drugim przygotowanym z okazji 60. rocznicy urodzin Krystyna Matwijowskiego²³.

Okazją do intensyfikacji kontaktów między historykami wrocławskimi a prof. Staszewskim i środowiskiem jego uczniów oraz współpracowników stał się cykl konferencji „Między barokiem a oświeceniem”, organizowany przez długie lata w ośrodku „Waszeta”, położonym koło Olsztyńka, a później w mia-

¹⁹ J. A. Gierowski, *W cieniu Ligi Północnej*, Wrocław 1971, rec. J. Staszewski, „Kwartalnik Historyczny” 1972, t. 79, nr 2, s. 435–438.

²⁰ J. Staszewski, *Badania Józefa Andrzeja Gierowskiego nad epoką saską*, w: *Profesor Józef Andrzej Gierowski jako uczony i nauczyciel. Materiały z konferencji dedykowane pamięci Profesora i wspomnienia o Nim*, red. M. Markiewicz et al., Wrocław 2008, s. 46–50.

²¹ Idem, *Spór o model ustroju Saksonii w początkach XVIII w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1976, t. 31, nr 2, s. 297–304.

²² Idem, *Królewicz Aleksander Sobieski kandydatem do korony węgierskiej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1980, t. 35, nr 2, s. 391–399.

²³ Idem, *Z diariusza księcia de Liria y Xérica*, w: *Studia z dziejów Europy, Polski i Śląska. Prace ofiarowane Józefowi Gierowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1992, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1992, t. 47, nr 1–2, s. 163–170; idem, *Traktatu Leowenwolda nie było!*, w: *Studia i szkice historyczne. Prace ofiarowane Krystynowi Matwijowskiemu w 60. rocznicę urodzin*, red. S. Ochmann-Staniszevska, Wrocław 1996, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1996, nr 1–3, s. 221–228.

stach Warmii i Mazur. Warto podkreślić, że już w pierwszym tomie materiałów pokonferencyjnych znalazł się artykuł Bogdana Roka nt. *Mniejszości narodowych i religijnych w Rzeczypospolitej w czasach saskich. Stan badań i postulaty badawcze*²⁴. To aktywność tego właśnie wrocławskiego historyka kultury przyczyniła się do systematycznej obecności jego uczniów i współpracowników w kolejnych tomach tego i innych cyklów wydawniczych inspirowanych przez Jacka Staszewskiego, m.in. *Między Wschodem i Zachodem*. Bogdan Rok regularnie brał udział w sesjach „Między barokiem a oświeceniem”, dzieląc się wynikami swoich badań. Za przykład może posłużyć spotkanie, którego wyniki opublikowano w 2002 r. Bogdan Rok w tomie pokonferencyjnym zamieścił syntetyczny obraz sarmackiego *ars bene moriendi*, przeprowadzając ocenę stanu badań oraz specyfikę tego zjawiska w kontekście kultury staropolskiej²⁵. W tomie, który ukazał się w 2005 r., Rok podjął inne zagadnienie związane z jego zainteresowaniami badawczymi, analizując rolę podróży w kształtowaniu obrazu świata w mentalności mieszkańców Rzeczypospolitej w XVIII w.²⁶

Z inspiracji Bogdana Roka w sesjach „Między barokiem a oświeceniem” uczestniczyło wielu wrocławskich historyków specjalizujących się w badaniach epoki wczesnonowożytnej, którzy na początku XXI w. reprezentowali najmłodszą generację. W tym gronie można wymienić Małgorzatę Ewę Kowalczyk²⁷, Lucynę Harc²⁸, Karolinę Stojek-Sawicką²⁹, Piotra

²⁴ B. Rok, *Mniejszości narodowe i religijne w Rzeczypospolitej w czasach saskich. Stan badań i postulaty badawcze*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, s. 71–84.

²⁵ Idem, *Sarmacka „ars bene moriendi”*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Sarmacki konterfekt*, s. 130–140.

²⁶ Idem, *Rola podróży w kształtowaniu obrazu świata w mentalności polskiej XVIII w.*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Edukacja, wykształcenie, wiedza*, s. 31–37.

²⁷ M. E. Kowalczyk, *Wiedza hydrograficzna w świetle polskiego piśmiennictwa geograficznego XVIII w.*, w: ibidem, s. 138–147; eadem, *Między Gnieznem a Rzymem. Obraz dnia codziennego w podróży w świetle relacji Baltazara Pstrokońskiego i Jakuba Lanhausa*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, s. 87–96.

²⁸ L. Harc, *Problem tożsamości Ślązaków po 1740 r. Między poczuciem regionalnej odrębności a dążeniem do integracji w ramach państwa pruskiego*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*, s. 45–53.

²⁹ K. Stojek-Sawicka, *„Swojskość” i „obcość” w mentalności duchownych korespondentów domu radziwiłłowskiego w XVIII w.*, w: ibidem, s. 380–389.

Badynę³⁰, Roberta Kołodzieja³¹, Filipa Wolańskiego³². Badania wymienionych historyków wpisywały się w interdyscyplinarny nurt refleksji naukowej zaproponowany przez Jacka Staszewskiego, a kontakt z uczonymi z innych polskich ośrodków przyczynił się do poszerzenia nie tylko ich kontaktów, ale i horyzontów naukowych. Dzisiaj w większości tworzą oni grupę czynnych badaczy akademickich, nie tylko historii kultury staropolskiej, lecz także życia politycznego i społecznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Jack Staszewski jest historykiem, którego dorobek naukowy pozostaje niezwykle ważny dla polskiej historiografii. Jego wpływ na rozwój badań poświęconych historii kultury staropolskiej jest niezaprzeczalny i, co warto podkreślać, na początku XXI w. okazał się innowacyjny i inspirujący. Przejawy tej inspiracji można odnaleźć nie tylko w publikacjach uczniów i współpracowników Profesora, ale także w badaniach pozornie odległych od Torunia ośrodków, np. we Wrocławiu. Tezy Staszewskiego związane z przemianami kulturowymi w Rzeczypospolitej epoki saskiej stanowią nadal ważny punkt odniesienia w refleksji na ten temat. Nie mniej ważne ustalenia dotyczące dokonania Wettynów na tronie polskim obejmują wiele zagadnień, które wymagają kontynuowania pogłębionych studiów. Podobnie można ocenić ciągle nie do końca wykorzystane możliwości współpracy interdyscyplinarnej między historykami a literaturoznawcami, której postulat wysunął Staszewski.

³⁰ P. Badyna, *Etyka urzędnika folwarcznego w XVI w. Casus zawarty w „Gospodarstwie” Anzelma Gostomskiego*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, s. 51–63; idem, *Znaczenie lokalności w koncepcjach gospodarczych J. K. Haura i ks. K. Kluka*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*, s. 152–164.

³¹ R. Kołodziej, *Sprawy prywatne na forum sejmowym w czasach Jana III Sobieskiego*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, s. 75–79; idem, *Między współpracą a partykularyzmem – Litwini na sejmach w czasach Jana III Sobieskiego*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*, s. 127–134; idem, *Echa bitwy wiedeńskiej na sejmie 1685 r.*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Wielkie bitwy*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2010, s. 168–176.

³² F. Wolański, *Uczelnie Europy Zachodniej w opinii autorów polskich podręczników geograficznych w XVIII w.*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Edukacja, wykształcenie, wiedza*, s. 310–315; idem, *Rola kaznodziejów bernardyńskich w kształtowaniu kultury prowincji w Rzeczypospolitej epoki saskiej*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*, s. 257–262; idem, *Anielskie zastępy i pancerne hufce. Wizja wojny w przepowiadaniach kaznodziejów epoki saskiej*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Wielkie bitwy*, s. 42–48.